

گروه‌های اسمی با الگو تفکر استقرایی

چکیده

یکی از روش‌های کارآمد در تدریس مباحث زبان فارسی الگوی استقرایی است. با توجه به ساختار درس گروه‌های اسمی، در متن زیر از این الگو استفاده شده است.

کلید واژه‌ها:

الگوی تفکر استقرایی، تکواژ، وند اشتقاقی، ارزش‌یابی تکوینی، استنتاج.

حمام، لبخند، غمتان، آسمان، بغضش.
 • گروه‌های اسمی بالا را از لحاظ ساخت طبقه‌بندی کنید.
 - گروه اول: خورشید، احوال‌پرسی، خستگی، ثواب، مژده، سر، حمام، آسمان، لبخند.
 - گروه دوم: شاخه‌های بید مجنون، کدوها، درخت‌های لخت، رخت سبز عیدشان، درخت‌ها، غمتان، بغضش.
 - گروه سوم: صبح‌به‌خیر.
 • برای هر یک از گروه‌های بالا، عنوان مناسبی انتخاب کنید.
 پاسخ

- گروه اول وابسته ندارند و تنها از یک واحد یا واژه تشکیل شده‌اند. (هسته)
 - گروه دوم از چند واژه یا تکواژ تشکیل شده‌اند که اولین واژه، هسته و بقیه وابسته آن‌ها هستند.
 - گروه سوم تنها یک نمونه دارد: «صبح‌به‌خیر» جملهٔ دوجزئی استثنایی بی‌فعل که نقش مفعولی پذیرفته و در نتیجه در آن بافت گروه اسمی تبدیل شده است اما در خارج از آن، گروه اسمی به شمار نمی‌رود.

(وقتی دانش‌آموزان برای گروه‌های طبقه‌بندی شده عنوان مناسبی برگزیدند، به بخشی از الگوی تفکر استقرایی عمل کرده‌اند. ممکن است دانش‌آموزان دریافت‌های خود را به گونهٔ دیگری بیان کنند. مهم این است که هسته و وابسته از هم تشخیص داده شوند. پس از این طبقه‌بندی، با پرسش‌های دیگری آنان را به مراحل بالاتر تفکر استقرایی راهنمایی می‌کنیم.)

• یک‌بار دیگر هستهٔ گروه‌های اسمی یاد شده را بررسی کنید. به نظر شما چه تفاوت‌هایی با هم دارند؟

پاسخ

- بعضی از هسته‌ها یک جزء معنادار (تکواژ) و بعضی دیگر بیش از یک تکواژ دارند؛ بنابراین، تفاوت‌های زیر را می‌توان

بر طبق این الگو، معلم با طرح سؤال‌هایی هدفمند دانش‌آموزان را به سمت اهداف درس راهنمایی می‌کند. این عمل باعث می‌شود که ذهن دانش‌آموزان سیر از جزئی به کلی (استقرا) را دنبال کند و در پایان درس از مفاهیم موردنظر آگاهی و اطمینان یابد.
 اکنون با این الگو به تدریس درس گروه اسمی، ساخت اسم زبان فارسی (۱) می‌پردازیم.

پرسش‌ها (با توجه به پیش‌سازمان دهنده‌ها):

• متن زیر را بخوانید و گروه اسمی آن را مشخص کنید.
 «خورشید با شاخه‌های بید مجنون احوال‌پرسی کرد. بعد روی کدوها خستگی در کرد و برای ثواب، به درخت‌های لخت سرکشیده، صبح‌به‌خیر گفت. مژده‌شان داد که به زودی رخت سبز عیدشان را دربر می‌کنند. درخت‌ها سر تکان دادند. انگار نق زدند که ما حمام نرفته‌ایم. خورشید با لبخند گفت: غمتان کم؛ آسمان بغضش که ترکید، شما را می‌شوید.»
 (سووشون؛ سیمین دانشور)

پاسخ دانش‌آموزان

- گروه اسمی این متن عبارت‌اند از: خورشید، شاخه‌های بیدمجنون، احوال‌پرسی، کدوها، خستگی، ثواب، درخت‌های لخت، صبح‌به‌خیر، مژده، رخت سبز عیدشان، درخت‌ها، سر،

ژیلاد قدیمی نوران

کارشناس زبان و

ادبیات فارسی و

دبیر دبیرستان‌های

اسلام‌شهر

مشاهده کرد.

الف- هسته‌های یک تکواژی: خورشید، ثواب، درخت، مزده، رخت، سر، حمام، غم، آسمان، بغض.
ب- هسته‌های بیش از یک تکواژی: شاخه، احوال‌پرسی، خستگی، لبخند.

• هسته‌های گروه "ب" چه تفاوتی با هم دارند؟ پاسخ

- بعضی از آن یک تکواژ معنادار و یک تکواژ وابسته (وند) دارند؛

مثل: خسته + گی = خستگی.

بعضی دیگر دو تکواژ معنادار و یک تکواژ وابسته دارند:

احوال + پرس + ی = احوال‌پرسی

• به نظر شما با توجه به روابط موجود بین این تکواژها، آن را به چند دسته می‌توان تقسیم کرد؟ پاسخ

- هسته‌هایی که از یک تکواژ ساخته شده‌اند، اسم ساده‌اند: خورشید، ثواب، درخت.

- هسته‌هایی که از دو تکواژ معنادار تشکیل شده‌اند، اسم مرکب‌اند: لبخند.

- هسته‌هایی که از دو تکواژ معنادار و یک وند اشتقاقی ساخته شده‌اند، اسم مشتق - مرکب‌اند: احوال‌پرسی.

- هسته‌هایی که از یک تکواژ معنادار و یک وند اشتقاقی ترکیب یافته‌اند، اسم مشتق‌اند: خستگی.

توضیح معلم: هرگاه هسته از یک تکواژ معنادار و یک وند صرفی ساخته شده باشد، دیگر اسم مشتق به شمار نمی‌رود بلکه هم‌چنان به عنوان اسم ساده مطرح می‌شود؛ زیراوندهای تصریفی جزء هسته نشده‌اند. پس اسم‌ها (و صفت‌ها نیز) دو نوع‌اند:

الف - اسم ساده

ب - اسم غیرساده

اسم‌های غیر ساده سه دسته‌اند:

الف - مشتق

ب - مرکب

پ - مشتق - مرکب

هر هسته در گروه اسمی (و هر وابسته) می‌تواند یکی از چهار ساخت بالا را داشته باشد.

• اکنون فهرستی از اسم‌های مشتق و مرکب تهیه کنید. در واژه سازی، به نقش و اهمیت وندها توجه داشته باشید.

• (ممکن است دانش‌آموزان بدون شناختن انواع وندها در حین فعالیت‌های کلاسی، فرضیه‌های نادرستی ارائه دهند و تصور کنند وندها همیشه در پایان اسم یا صفت قرار می‌گیرند (پسوند) و در نتیجه، مواردی مثل بی‌ادب، ناسپاس و بخرد را اسم مشتق به شمار نیاورند. با تمرین‌ها و پرسش‌های متعدد می‌توان خلاف‌نظر آن‌ها را ثابت کرد. وقتی آن‌ها از نادرستی فرضیه‌شان آگاه شوند، زمینه برای تثبیت و تعمیق مفهوم انواع اسم مشتق بیش‌تر فراهم می‌شود. در پایان، دانش‌آموزان مفاهیم و اصول آموخته شده را در مثال‌ها یا متن پیش‌نهادی تشخیص می‌دهند. این کاربرد ممکن است در حد خودآزمایی‌های کتاب یا سؤال‌های امتحانی یا ارزش‌یابی تکوینی باشد.

الگوی تفکر استقرایی، آموزش تفکر خلاق و دخالت در کشف مفاهیم درسی با تکیه بر تجارب شخصی دانش‌آموزان است. در این الگو، دانش‌آموزان در شرایطی قرار می‌گیرند که در نهایت، مفهوم یا مفاهیم درس را با فرایندهایی مثل تمیز (تشخیص) مقایسه، استدلال، استنتاج، تحلیل و ارزیابی درمی‌یابند. با به کارگیری الگوی تفکر استقرایی دیگر نیازی نیست که معلم در آغاز درس به نام‌گذاری و ارائه مستقیم اصول و قواعد بپردازد (مانند الگوی دریافت مفهوم).

الگوی تفکر استقرایی، آموزش تفکر خلاق و دخالت در کشف مفاهیم درسی با تکیه بر تجارب شخصی دانش‌آموزان است

